

דוד, נבל ואביגיל

עיון בשמואל א פרק כה¹

חגיגת הגז
דוד המלך
אביגיל

חגיגת הגז

לדוד נודע שנבל הכרמלי חוגג את חגיגת הגז: 'שָׁמַעְתִּי כִּי גִזְזִים לְךָ עֵתָה'. כעשיר גדול הייתה זו מן הסתם חגיגה מכובדת, עתירת משתתפים ותקרובת. דוד ביקש מנבל בנימוס ובעדינות תרומה כל שהיא מחגיגת הגז העשירה שלו: 'וַיִּמְצְאוּ הַנְּעָרִים חֵן בְּעֵינָיָהּ כִּי עַל יוֹם טוֹב בָּאנוּ, תִּנֶּה נָא אֶת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדְךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד', אך הוא גם רמז לו שבעצם מגיע להם פיצוי הוגן על ההגנה שסיפקו לו: 'הֲרַעִים אֲשֶׁר לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הִקְלַמְנוּם וְלֹא נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כֹּל יְמֵי הַיּוֹתֵם בְּפָרְמֶל'. כלומר, לדעת דוד מעיקר הדין היה נבל חייב להעלות לו תשלום ולפצות את נעריו על מלאכתם המסורה להגנת צאנו, אלא שדוד מחל על מלוא התשלום, וביקש מנבל רק טובה, כהכרת תודה. ברור שדוד מצידו התייחס לפיצוי כאל חיוב גמור, שהרי בהמשך רצה להענישו על סירובו, ולא ייתכן להעניש אדם, בפרט בעונש כה חמור, על סירוב לתת נדבה.

לכאורה יש מקום לחיוב כזה מפסיקת השו"ע: 'המלמד עם בן חברו שלא מדעת האב, יש אומרים דחייב לשלם לו כדין היורד לתוך שדה של חברו שלא ברשות'². כלומר, מי שנהנה ממלאכה שעשו למענו, גם אם לא הזמין אותה, חייב להעלות שכר למי שהנהנה אותו. אלא שיש חולקים על כך³, והלכה כמותם⁴. אך גם אלמלא כן, מכיון שיש הפוטרים - על פי הדין אין מקום לחייב את נבל לשלם, כי יכול היה לומר שהוא סבור כדעת הפוטרים, ולטעון שמעולם לא נשאל אם הוא מעוניין בהגנתו

1 ב'המעין' גיל' 215 (כרך נו א, תשרי תשע"ו; עמ' 38 ואילך) פורסם מאמרו החשוב של הרב אבנר טלר על דוד ונבל הכרמלי. מכיון שעסקתי בנושא זה מצאתי שבחלק מהדברים אנו מתואמים, אך יש מקום להאיר את הנושא מזווית ראייה נוספת. אבקש את סליחת הקוראים על שבחלק מהדברים אני חוזר על דבריו, אך אין ביהמ"ד ללא חידוש.

2 שו"ע חו"מ סי' שלה סע' א.

3 שם.

4 ש"ך שם ס"ק ג.

של דוד. הוא בכלל לא ידע שנערי דוד הגנו על צאנו, כי לא רעה בעצמו את עדרי המרובים ('צאן שְׁלֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַלְף עֲזִים'). נעריו הם שרעו את צאנו, והוא לא היה אמור לדעת שאנשי דוד הגנו על צאנו, ומכאן שגם לא נשאל אם הוא מסכים להגנה זו. דוד עצמו מודה שנבל לא אמור לדעת מי מגן באמת על צאנו, שהרי הוא אומר לו: 'שְׂאֵל אֶת נְעָרֶיךָ וַיִּגִּדּוּ לְךָ'. אמנם אנשי דוד היו מיוודים עם נערי נבל, ובוודאי שמחו על ההגנה עליהם והיו מעוניינים בה, שהרי אמרו: 'וְהֶאֱנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד'. אך גם אם גילו את דעתם שהגנת דוד נוחה להם והם שמחים בה - אין בגילוי דעת זה בכדי לחייב את נבל אדוניהם. נבל עצמו לא הביע מעולם את הסכמתו לכך, לא לכתחילה ואף לא בדיעבד, כי סמך כנראה על נעריו שהם מגינים על עצמם בעצמם, ולדעתו לא נהנה מהגנתו של דוד כי לא היה זקוק לה⁵. גם אביגיל לא ידעה על ההגנה הצמודה עד שהנער גילה את אוזנה: 'וְהֶאֱנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד, וְלֹא הִכְלַמְנוּ וְלֹא פָקְדְנוּ מְאוּמָה כֹּל יְמֵי הַתְּהַלְכָנוּ אִתָּם בְּהִוְיָתָנוּ בְּשִׂדָּה, חוּמָה הָיָה עֲלֵינוּ גַם לְיָלָה גַם יוֹמָם כֹּל יְמֵי הַיּוֹתָנוּ עִמָּם רַעִים הַצֹּאן'. וגם אם נניח שנבל היה חייב להעלות שכר לדוד - אי אפשר בשום פנים ואופן לראות בסירובו לשלם עילה לחייבו עונש מוות. מה הייתה אם כן דעתו של דוד בעניין זה?

דוד המלך

ונראה לומר, בעקבות הפרשנים⁶, שההסבר להתנהגותו של דוד הוא משום שראה את עצמו כבר כמלך, לפחות באזור בו שלט. נבל לא יכול היה להתכחש לקיומו של דוד, לא רק משום שכל ישראל שמעו על הריגת גולית, אלא שהוא ידע אפילו את מוצאו המשפחתי של דוד: 'וַיַּעַן נָבֶל אֶת עֲבָדֵי דָוִד וַיֹּאמְרוּ, מִי דָוִד, וּמִי בֶן יִשָּׁי! הוּא גַם יָדַע שִׁשִּׁירַת בְּצַבָּאוֹ שֶׁל שְׂאוּל וּבִרְחַם מִפְּנֵי שְׂאוּל וְכַךְ הִגִּיעַ לְאַזְזוֹר, אֹולָם הוּא לֹא הִכִּיר בְּדוֹד כְּמִלְכָּךְ עֲצֵמָאִי. שְׂאוּל הוּא כְּרָגַע הַמֶּלֶךְ הַבְּלַעֲדִי, וְדוֹד אֵינוֹ אֶלָּא עַבְדּוֹ שֶׁל שְׂאוּל הַבּוֹרַח מִפְּנֵי אֲדוֹנָיו, כְּמוֹהוּ כְּחֶלֶק מַחִיילֵיו שֶׁבִּרְחַם מִפְּנֵי נוֹשִׁיו - 'וַיִּתְקַבְּצוּ אֲלָיו

5 הרב אבנר טלר במאמרו הנ"ל סבור שנבל היה חייב להעלות שכר לדוד משום שלא ייתכן שלא נהנה, ולדעת המחנ"א הל' נז"מ סי' ב «כל היכא דהוי הנאה דלא אפשר בלאו הכי, אי נמי שהיה עומד לכך, אפילו בהנאת ממונו חייב לשלם מה שנהנה, שהרי לכך היה עומד, וניחא ליה בהאי הנאה». כלומר, לדעתו נבל לא יכול היה להתכחש להנאה שנהנה מהגנתו של דוד והיה חייב להעלות לו שכר. לענ"ד אדם לא חייב לשלם למי שהנהנה אותו בעל כורחו אא"כ ערך רכושו עלה עקב כך, או שהיה זקוק להנאה זו (תוס' חולין קא, א ד"ה שאני התם) או שראה כיצד מהנים אותו ושתק (רא"ש ב"ב פ"א סי' ז), וגם המחנ"א התכוון כנראה לתנאים אלו. כאן נבל סבר שלא נזקק להנאה זו, ערך רכושו לא עלה עקב כך - לכל היותר נמנעו נזקים, והוא גם לא ידע שמהנים אותו וממילא לא הסכים לכך.

6 הרד"ק, הרלב"ג, האברבנאל והמלבי"ם. וראה פרשת דרכים למל"מ דרוש יא שליכן נושא זה בהרחבה, אך גם הוא השאיר בקעה רחבה להתגדר בה.

כָּל אִישׁ מְצוּק וְכָל אִישׁ אֶשֶׁר לוֹ נֶשֶׂא וְכָל אִישׁ מֵר נֶפֶשׁ וְיִהי עֲלֵיהֶם לְשׁוֹר (שמ"ב כב, ב), וכדברי נבל: 'הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמֵּתְפַרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו'. ולפיכך דוד אינו אלא לסטים, המלסטם את הבריות ללא סמכות. אמנם דוד לא היה סתם אחד מעבדי שאול, חתן המלך היה ואחד ממפקדי צבאו. אילו היה המלך מאציל לו סמכות יכול היה לשלוט באזור ולגבות מיסים בשם המלך, כפי שפסק הרמב"ם⁷:

במה דברים אמורים שהמוכס כליסטיס - בזמן שהמוכס גוי, או מוכס העומד מאליו, או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה, אלא לוקח מה שירצה ומניח מה שירצה. אבל מכס שפסקו המלך, ואמר שילקח שלישי או רביעי או דבר קצוב, והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך, ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך - אינו בחזקת גזלן, לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גזול מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל.

אולם לא מסתבר ששאל האציל סמכות לדוד לשלוט באזור ולגבות מיסים, שהרי דרך אחריו. וללא סמכות ממלכתית גביית מס היא גזל גמור.

לעומת זאת דוד סבר שיש לו סמכות מלכותית עצמאית, וזאת מכיוון שנמשח ע"י שמואל הנביא למלך⁸, וגם מפני שמילא את חובתו כמלך מקומי בהגינו על תושבי האזור. מסתבר שהאזור היה פרוץ לפורעי חוק⁹ ופולשים מעמי הסביבה¹⁰. שאול היה עסוק במלחמות בפלשתים וברדיפה אחרי דוד בכל רחבי הארץ, ובאזור נוצר ואקום שאותו מילא דוד. ומכיון שכבר נמשח ע"י נביא בדבר ה', וגם מילא באזור פונקציה של מלך, סבר לתומו שבסמכותו גם לגבות מיסים. אלא שכמלך חסד פנה לנבל בנימוס, וציפה שלפחות בחגיגת הגז יואיל בטובו לפצות את נעריו פיצוי סמלי על עבודתם הקשה. מאחורי בקשתו העדינה מסתתרת דרישה להכיר בו כמלך, ולמלא את חובתו כאזרח הנתון תחת חסותו ולהעלות לו מס, כדרך שעשו כנראה יתר תושבי האזור. סירובו של נבל, ובעיקר זלזולו הבוטה בדוד, מבטאים מרידה במלכות שעונשה מוות¹¹:

7 ה' גזלה פרק ה הל' יא.

8 שמ"א טז, יג.

9 אנשיו של דוד יוכיחו, כמסופר בשמ"א כב, ב: 'וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל אִישׁ מְצוּק וְכָל אִישׁ אֶשֶׁר לוֹ נֶשֶׂא וְכָל אִישׁ מֵר נֶפֶשׁ'. באיוב ל, ג-ח מתוארים אנשי המדבר מסוג זה: 'הָעֲרֻקִים צִיָּה... מִן גֹּי יִגְרְשׁוּ יָרִיעוּ עֲלֵימוּ פִּגְנָב... בְּנֵי נָבֶל גַּם בְּנֵי בְלִי שֵׁם נִפְאוּ מִן הָאָרֶץ'.

10 לדוגמא ראה שמ"א כג, א: 'הִנֵּה פְּלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בְּקַעֲיֵלָה וְהֵמָּה שְׂסִים אֶת הַגְּרָנוֹת'. וכן שם ל, א: 'וַעֲמַלְקִי פָּשְׁטוּ אֶל יָגֶב וְאֶל צִקְלָג'.

11 רמב"ם הלכות מלכים פרק ג הל' ח.

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיו, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו.

דוד נמלך באנשיו: 'וַיֵּאמֶר דָּוִד לְאַנְשָׁיו חֲגְרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ, וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ גַם דָּוִד אֶת חַרְבּוֹ, וַיַּעֲלוּ אַחֲרָי דָּוִד כְּאֶרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמֵאֲתָיִם יָשְׁבוּ עַל הַכְּלָיִם'. ומכאן למדו חכמים¹²:

דיני נפשות מתחילין מן הצד... אמר רבי יוחנן מהכא, ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש [את] חרבו ויחגרו איש [את] חרבו ויחגור גם דוד את חרבו¹³.
וכתבו שם התוספות¹⁴ דדוד היה חושב עצמו מלך.

אביגיל

אביגיל הצדיקה עקרונית את דרישתו של דוד. אכן מגיע לנעריו פיצוי על עבודתם. היא משבחת את דוד ומנבאת לו עתיד גדול, אך בכל זאת סברה ששפיכת דמו של נבל מיותרת, ולכן גם אסורה: 'וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָךְ לְפִוְקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לְאֲדֹנָי וְלִשְׁפָּף דָּם חַנָּם'. דבריה הצליחו לשנות את דעתו של דוד, והוא מודה לה על כך: 'בְּרוּכָה אַתְּ אֲשֶׁר כָּלַתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְּדָמַי'.

מה בדבריה שכנע את דוד לחזור בו? התלמוד מתמצת את דבריה¹⁵: 'אמרה לו: עדיין שאול קיים, ולא יצא טבעך בעולם'. הכוונה מתבארת ברמב"ם¹⁶:

במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות, שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ, וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים. אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע, וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין, וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר¹⁷.

12 סנהדרין לו, א.

13 אמנם הפרוצדורה של משפט המלך שונה משל ב"ד רגיל (ראה תוס' מגילה יד, ב ד"ה מורד), אך בכל זאת גם מלך חייב לשמור על כללי הצדק, ולא ייתכן שהוא יחרוץ את הדין ראשון, דבר שימנע מאחרים מלהביע דעה שונה.

14 תוספות שם ד"ה רבה בר בר חנה.

15 מגילה יד, ב. הפרשנים כאן ציטטו משפט זה.

16 הל' גזלה פרק ה הל' יח.

17 'טבעך' מלשון מטבע, ראה ביאור הגר"א על חו"מ סי' שסט ס"ק ט. הכרת הציבור במטבע חשובה יותר מאשר צו המלך. מטבע שפסלתו מדינה פסולה באותה מדינה גם אם המלך לא פסלה (עי' ב"ק צז, ב). אמנם ניתן לפרש «טבעך» כמוניטין (ראה רש"י בראשית יב, א), אולם גם «מוניטין»

משיחת דוד למלך ע"י שמואל הנביא לא האצילה לו עדיין סמכות¹⁸. רק אחרי הסכמת העם לסמכותו של המלך, לפחות ע"י הכרה דה-פקטו במטבעותיו, הוא ייחשב למלך בעל תוקף. הכרת העם היא תנאי הכרחי לסמכותו של כל מלך¹⁹. דוד הוכר, לכל היותר, כמושל מקומי ע"י תושבי האזור, אולם לא ע"י כל העם. עדיין שאול קיים, הוא המנפיק את המטבעות, שכל העם, כולל תושבי האזור, סומכים עליהן, ולא דוד. המשיחה בשמן המשחה, עם כל קדושתו החמורה²⁰, ממנה אותו רק למלך **בכות**, אולם לא בפועל. כפי שהוכיח האבני נזר²¹:

ונ"ל דהנה עיקר משיחה דכתיב בדוד קום משחיה כי זה הוא. ומצינו שאחר שמת שאול והמליכו אותו אנשי יהודה עליהם חזרו ומשחו אותו שנית. ואח"כ כשהמליכו אותו ישראל עליהם חזרו ומשחו אותו, כמבואר בכתוב [שמ"ב ב, ה]. והרד"ק כתב דתחילה נמשח ע"י שמואל, אעפ"כ בעת שקבלוהו עליהם למלך משחיהו. וכ"כ האלשיך [שם ה, ג] וז"ל, ומשחיהו לעין כל בפרהסיא נוסף על אשר נמשח בהחבא. הנה, משמע מכאן דאף שכבר נמשח עפ"י ה' לא ה' עליו דין מלך עד שקבלוהו עליהם ישראל, והיה טעון משיחה שנית.

אביגיל רומזת לו שאומנם הוא **עתיד** למלוך, אולם עתה עדיין אינו מלך: "עֲשֵׂה **עֲשֵׂה** ה' לַאֲדֹנָי בְּיַת נַאֲמֹן", בלשון עתיד. וכן בפס' ל: "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה ה' לַאֲדֹנָי כָּכָל אֲשֶׁר דָּבַר אֶת הַטּוֹבָה עֲלֶיךָ וְצָנֹךְ לְנֶגֶד עַל יִשְׂרָאֵל", ג"כ בלשון עתיד.

ובאשר לסמכותו של דוד להרוג בני אדם, סמכות זו נתונה לו כרגע רק במלחמה

הוא מלשון מטבע - money. אין לך פרסום גדול יותר לשליט מאשר דרך המטבעות שהוא טובע (וראה ב"ק צז, ב, ועיי"ש בעניין המטבע של אברהם אבינו). ובירושלמי סנהדרין ב, ג נאמר במפורש: עדיין מטבע של של שאול קיים.

18 פרשת דרכים שם.

19 ר' שמ"א י, כג-כד שיעקר מינויו של שאול נעשה ע"י העם, וברד"ק שם יא, יד על הצורך לחדש את המלוכה. וכן דוד עצמו בחזרתו לכס ממלכתו אחרי מות אבשלום המתין להסכמת העם (שם יט, י-טו), כי במרד אבשלום העם נטה אחרי אבשלום, ובכך פסקה סמכותו של דוד (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ב). וכן במינוי עמרי (מל"א טז, טז) 'וימליכו כל ישראל את עמרי, ושם פס' כב: 'ויחזק העם אשר אחרי עמרי את העם אשר אחרי תבני בן גינת'. ולאור כל זה מובנת מאוד עמדתו של מרן הרב קוק (משפט כהן ס"י קמד) שבהיעדר מלך חוזרות כל הסמכויות לעם, כי העם הוא מקור הסמכות המלכותית. והרחיב וביאר את הדברים תלמידו מו"ר הגר"ש ישראלי ב"התורה והמדינה" כרך א, ובספרו עמוד הימיני ס"ז, ובצומת התורה והמדינה ח"א עמ' 14.

20 שמות לב, לב: 'עַל בְּשֵׁר אָדָם לֹא יִסָּף... אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כְּמֹהוּ וְאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל זֶר וְנִכְרַת מִעַמּוֹ'. ובכריתות ו, ב רק כה"ג ומלך מותרים במשיחה.

21 יו"ד ס"י ש"ב אות יב, ועיי"ש בהגהת בנו הר"ש שחולק וסובר שדוד היה כבר מלך מרגע משיחתו ע"י שמואל, אלא שלא הייתה לו סמכות לדון את המורדים בו.

נגד אויב חיצוני. לשם כך הוא מונה ע"י שאול המלך, וסמכות זו לא נשללה עדיין ממנו. הוא המשך להילחם באויבים: "כִּי מִלְחָמוֹת ה' אֶדְנִי נִלְחָם". מלחמות ה' הן מלחמות מצוה, כגון עזרת ישראל מיד צר, או החרמת עמי כנען שלא השלימו²², או מלחמת כיבוש א"²³. על שפיכות דמים זו הוא לא ייענש, היא לא נחשבת לעברה, כי נעשתה בסמכות בשם כל הציבור²⁴: "וְרָעָה לֹא תִמְצָא בָּךְ מִיָּמֶיךָ". אך הריגת מורד במלכות אינה מלחמת מצוה. אפילו מלך בפועל לא מצווה להרוג כל מורד. אומנם יש למלך **רשות**²⁵ להוציא להורג את המורדים בו, אך אינו חייב לעשות כן, אדרבה, רצוי שלא יעשה כן²⁶, ק"ו כשדוד עדיין אינו מלך בפועל.

היא אישית אומנם מכירה בסמכותו של דוד. היא לא מסתפקת בתואר "אמתך" אלא גם בתואר משפיל יותר - "שפחתך", ואף מוכנה לרחוץ את רגליו ורגלי נעריה. אולם הכרת בודדים אינה יוצרת סמכות. יש צורך בהכרה כלל-ישראלית, וזו עדיין לא התקיימה.

טענותיה הצודקות של אביגיל שכנעו את דוד, והוא חזר בו מכוונתו הראשונה. הוא הכיר בכך שעדיין אינו מלך בפועל, ואינו רשאי לדון את המורדים בו. כאן ניכרת גדלותו של דוד. הוא מוכן לחזור בו מהחלטתו ולהודות למי שהעמידו על האמת: "וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאַבְיָגַל בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלַחָךְ הַיּוֹם הַזֶּה לְקַרְאֲתִי, וּבְרוּךְ טַעֲמָךְ, וּבְרוּכָה אַתְּ אֲשֶׁר כָּלַתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְּדָמַיִם וְהִשַּׁע יָדַי לִי".

22 רמב"ם הל' מלכים פרק ה הל' א.

23 רמב"ן ספר המצוות שכתת העשין ד.

24 בפרשת דרכים שם הסביר בכך את אחימלך שנשאל ע"י דוד בה' (שמ"א כב, יד-טו) והרי אין נשאלים אלא למלך או למי שהציבור צריך לו, ואחימלך הצטדק שלא הכיר בדוד כמלך אלא נשאל לו בה' בגלל היותו "חתן המלך וסר אל משמעתך", ששאלותיו היו ציבוריות, והלכך הציבור צריך לו.

25 דוק בלשון הרמב"ם הל' מלכים פרק ג הל' ח שהובאו לעיל.

26 שו"ת הרשב"א חלק ה סי' רלח.